

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 2

700 ROCZNICA KANONIZACJI
ŚW. TOMASZA Z AKWINU

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzusi, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Piotr Roszak, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Ignacy Dec, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Partner Fundacja PZU

FUNDACJA

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Artur Andrzejuk)..... 9

Recenzowanie w nauce

Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk..... 11

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk

Dowodzenie istnienia Boga w metafizyce Tomasza z Akwinu. Problem „drogi z przyczynowości sprawczej” (*ex causa efficientis*)..... 19

Tomasz Pawlikowski

Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z *De veritate* Roberta Grosseteste’a? Punkty styczne w nauczaniu o prawdzie obu myślicieli 33

Michał Zembrzuski

Metafizyka substancji duchowych w *Quaestiones de spiritualibus creaturis*..... 55

Henryk Majkrzak

Cuda Jezusa Chrystusa w objaśnieniu św. Tomasza z Akwinu..... 75

Artur Andrzejuk

Antropologia filozoficzna w teologii św. Tomasza z Akwinu..... 87

Magdalena Płotka

Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w *S. th.* I-II, q. 46-48 i II-II, q. 158 103

Izabella Andrzejuk

Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia..... 115

Małgorzata Łuszczczyńska

Ius et lex, czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem..... 129

Bartosz Zalewski

Podmiot legitymowany do tworzenia prawa według św. Tomasza z Akwinu. Próba egzegezy *Summy teologii* I-II, q. 90, a. 3 149

Adam Machowski

Aktualność filozofii politycznej Akwinaty. Ostrzeżenia epistemologiczne z XIII wieku 163

Bartosz Adamski

Gdyby miłość była konieczna. Kilka uwag o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu 181

Przemysław Artemiuk

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?..... 191

Jacek Banaś

Św. Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela w zdobywaniu wiedzy, czyli co ważnego może wnieść filozof średniowieczny do współczesnej edukacji..... 215

Bożena Listkowska	
Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym Mieczysława Gogacza	227
Martyna Kozakiewicz	
Czy Joseph Ratzinger zajmował się teologią Akwinaty?	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham’s Arguments	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary	271

Edycje i tłumaczenia

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / Metafizyka ogólna albo ontologia	291

Sprawozdania i recenzje

Dominika Rejewska	
Sprawozdanie. Sympozjum tomistyczne w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu	331
Michał Zembrzusi	
Tomizm na XII Polskim Zjeździe Filozoficznym w Łodzi	343
Katarzyna Werkowicz	
Tożsamość lidera i jego etyczna formacja. Recenzja: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i>, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Wśród ksiązek o Tomaszu z Akwinu. Recenzja: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i>, tłum. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginał: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i>, London and New York 2003).	367
Ewa A. Pichola	
Realizacja zadań edukacyjnych i wychowawczych przez nauczyciela filozofii w szkole średniej. Recenzja książki Agnieszki Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i>, Warszawa 2021, s. 254	387
Nota o Autorach.....	395

Table of Contents

Editorial (Artur Andrzejuk)	9
Peer review in science	
Artur Andrzejuk's Interview with Antoni B. Stępień	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk	
Proof for the Existence of God in Metaphysics of Thomas Aquinas. Problem of "the efficient cause" (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
Tomasz Pawlikowski	
Does St. Thomas Aquinas Used Robert Grosseteste's <i>De veritate</i> ? Common Elements in Their Teaching About the Truth.....	33
Michał Zembrzuski	
The Metaphysics of the Spiritual Substances in <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
Henryk Majkrzak	
Miracoli di Gesu Cristo secondo san Tommaso d'Aquino	75
Artur Andrzejuk	
Philosophical Anthropology in Theology of St. Thomas Aquinas.....	87
Magdalena Płotka	
Thomas Aquinas on Anger and its Moral Justification (<i>S. th</i> I-II, q. 46-48 and II-II, q. 158)	103
Izabella Andrzejuk	
Problem of Contemplation in the Texts of Thomas Aquinas. Chosen Aspects	115
Małgorzata Łuszczzyńska	
<i>Ius et lex</i> , or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law.....	129
Bartosz Zalewski	
A Legislator According to St. Thomas Aquinas. An Attempt at Exegesis of <i>Summa theologiae</i> I-II, q. 90, a.3	149
Adam Machowski	
The actuality of Aquinas' Political Philosophy. Epistemological Warnings from the Thirteenth Century	163
Bartosz Adamski	
If Love was Necessary. A Few Words on the Necessity of Love and the Freedom of God in the Act of Creation in St. Thomas Aquinas	181
Przemysław Artemiuk	
Why a fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?.....	191
Jacek Banas	
St. Thomas Aquinas on the Importance of Truth and Wisdom and the Role of a Teacher in Acquiring Knowledge, or what the Medieval Philosopher Can Bring to Modern Education.....	215

Bożena Listkowska	
Impossible love? Analysis of the Human-Animal Relationship in the Philosophy of St. Thomas Aquinas and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz	227
Martyna Kozakiewicz	
Was Joseph Ratzinger Involved in the Study of Aquinas' Theology?.....	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham's Arguments.....	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary.....	271

Editions and Translations

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore and his metaphysics. Introduction to translation	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / General Metaphysics or Ontology.....	291

Reports and Reviews

Dominika Rejewska	
Report. Thomistic Symposium on the 700th Anniversary of the Canonization of St. Thomas Aquinas	331
Michał Zembruski	
Thomism at the 12th Polish Philosophical Congress in Łódź	343
Katarzyna Werkowicz	
Leader's Identity and Ethical Formation. Review: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i> , Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Among the Books On Thomas Aquinas. Review: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i> , transl. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginal: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i> , London and New York 2003).....	367
Ewa A. Pichola	
Implementation of Educational and Pedagogical Tasks by a Philosophy Teacher in High School. The Review of the Book by Agnieszka Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2021, s. 254	387
Note about authors.....	395

Ius et lex, czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem

Słowa kluczowe: Tomasz z Akwinu, prawo stanowione, prawo naturalne, moc obowiązująca prawa, dobro wspólne

I. Wprowadzenie

Święty Tomasz z Akwinu należy bez wątpienia do grona największych myślicieli w historii ludzkości. Jego doktryna skupia w sobie całą gamę problemów, które poruszają ludzkie umysły od zarania dziejów. Wpływ Tomasza z Akwinu na rozwój szeroko rozumianej europejskiej myśli społecznej jest niekwestionowany. Jako teolog z wykształcenia, a filozof z zamiłowania przyczynił się do rozwoju nie tylko teologii (przede wszystkim teologii pastoralnej) czy filozofii (głównie metafizyki), ale także

– o czym niejednokrotnie się zapomina szeroko rozumianej myśli społecznej, w tym myśli ekonomicznej, politycznej oraz prawnej.

Wkład Akwinaty w rozwój nauki był na tyle znaczny, że – jak podkreśla Martin Grabmann – św. Tomasz został kanonizowany „jako teolog i nauczyciel”¹. Jan XXII wśród motywów kanonizacji wymienił poświęcenie kandydata na ołtarze nauce, studiom i żarliwość w modlitwie, która pomocna była w przygotowaniach do nauczania².

Dr hab. Małgorzata Łuszczynska, profesor w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego Wydział Prawa i Administracji UMCS w Lublinie.

¹ M. Grabmann, *Die Kanonisation des heiligen Thomas*, „Divus Thomas” 1 (1923), s. 241.

² Por. J. Pieper, *Tomasz z Akwinu*, tłum. Z. Włodkowska, Kraków 1966, s. 18. „Było sprawą oczywistą, że papież Jan XXII chciał, aby czczono Tomasza nie tylko za jego świętość i czystość, lecz

Święty Tomasz z Akwinu był umysłowością nietuzinkową, ikoną średniowiecza, ale wyprzedzającą swoje czasy o kilka stuleci. Akwinata – jak słusznie zauważa Zbigniew Kuksewicz – był „teoretykiem nowego typu, umiejącym sprostać oczekiwaniom i potrzebom nowej epoki”³. Ponadczasowość doktryny Akwinata zapewnił racjonalizm w spojrzeniu na kluczowe zagadnienia stanowiące problematykę interdyscyplinarną (przede wszystkim z zakresu socjologii, politologii oraz prawa). Zjawiska związane nieodłącznie z życiem ludzkiej zbiorowości ujętej w ramy organizmu politycznego, problematykę władzy oraz prawa (postrzeganego jako gwarant ładu i porządku społecznego) ujmował w sposób sobie właściwy w duchu własnej filozofii rozumianej jako miłość mądrości (mądrości w najwyższej postaci, czyli miłości Boga). Taka postawa pozwoliła Doktorowi Anielskiemu na przeprowadzenie rozdziału między tym, co ludzkie, a tym, co boskie, na oddzielenie tego co naturalne, od tego, co mistyczne oraz podporządkowanie tego, co jednostkowe, temu co służy ogółowi.

Celem artykułu jest analiza doktryny prawnej św. Tomasza z Akwinu w kontekście prawa rozumianego jako *ius* oraz norm prawnych ujmowanych jako *lex*.

Moim dążeniem było zatem pozwolić Tomaszowi mówić jego własnym głosem, bez zniekształceń interpretacyjnych dokonanych przez komentatorów⁴. Stąd w odniesieniu do doktryny św. Tomasza „odczytanej na nowo” posługuję się sformułowaniem „myśl Tomaszowa”, które zapożyczone zostało od Stefana Swieżawskiego i stosowane jest w odniesieniu do badań opartych wyłącznie na materiałach źródłowych, przy zastosowaniu metody językowej oraz teleologicznej.

Problematyka związana z prawem jest niezwykle istotna, ponieważ stanowi swojego rodzaju spoiwo łączące poszczególne elementy w całość Tomaszowej doktryny społecznej. Stanowienie prawa oraz jego stosowanie należy do kompetencji zwierzchniej władzy politycznej i jest punktem wyjścia ferrowania ocen związanych z nadużywaniem władzy, która zyskuje przydomek „niegodna” (zagadnienia leżące u podstaw myśli politycznej). Prawo spaja poszczególne części w społeczność przybierającą postać organizmu politycznego zwanego państwem (myśl socjologiczna) oraz odnosi się, przy okazji rozważań o słusznej płacy, sprawiedliwej cenie czy problematyce własności prywatnej, do zagadnień natury ekonomicznej.

również za jego mądrość, nauczanie i erudycję”. J.A. Weisheipl, *Tomasz z Akwinu. Życie, myśl i dzieło*, tłum. Cz. Wesołowski, Poznań 1985, s. 10.

³ Z. Kuksewicz, *Zarys filozofii średniowiecza*, Warszawa 1979, s. 341.

⁴ S. Swieżawski, *Owoce kontemplacji przekazywać innym*, w: *Rozmowy o filozofii*, red. A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak, Lublin 1996, s. 36 - 37.

⁵ S. Swieżawski, *Święty Tomasz na nowo odczytany*, Poznań 2002, s. 20.

2. Racjonalność prawa

Doktrynę prawa św. Tomasza przenika duch racjonalizmu. Rozum pełni u Akwinaty dwie podstawowe funkcje: rozpoznaje prawdę oraz dokonuje wyboru między dobrem a złem. Jest zatem pierwszą i zasadniczą miarą ludzkich poczynań⁶. Słuszne postępowanie, tj. racjonalny wybór właściwej drogi, która wiedzie do dobra, umożliwiają tzw. sprawności, czyli cnoty⁷. Rozum, wyznaczający kryteria oceny zgodności czynu z moralnością, nakazuje poszanowanie godności osoby ludzkiej, dobra wspólnego oraz własności indywidualnej. Stąd stałe i niemal wszechobecne pojęcie *ratio* w doktrynie prawnej Akwinaty.

Istota prawa zasadza się zatem na rozumie. Rozum ma podstawowe znaczenie dla tworzenia i stosowania prawa. To dzięki niemu prawo może być regułą i miarą czynów, ponieważ rozum (kierowany wolą) skłania człowieka do działania lub zaniechania. Z ducha racjonalizmu wypływa dążenie do rozumnego podejścia do rzeczywistości. Stąd bierze się gloryfikacja cnoty rozsądku oraz cnoty sprawiedliwości, która widoczna jest w całej Tomaszowej aretologii. Rozum oddziałujący na ogół cnót społecznych przenika doktrynę prawną, wpływając m.in. na funkcję wychowawczą prawa. Także „królowa cnót” – sprawiedliwość – jak każda sprawność

wykazuje ścisłą korelację z rozumem⁸. Ponadto rozum dzięki swoim funkcjom poznawczym rozpoznaje cel prawa, którym jest dobro wspólne.

„Albowiem dobrem właściwym dla człowieka jako człowieka jest dobro rozumu, gdyż istnienie człowieka jest istnieniem rozumnym”⁹.

Posługiwanie się rozumem jest dla Akwinaty kwintesencją człowieczeństwa. Wszystko to, co sprzeciwia się rozumowi, „(...) jest tym samym sprzeczne z naturą człowieka jako człowieka. To zaś, co jest zgodne z rozumem, jest zgodne z naturą człowieka jako człowieka”¹⁰.

Drugą z władz umysłowych człowieka jest wola, która nakierowuje rozum ku określonemu zachowaniu. Zaznaczyć wyraźnie należy, że racjonalizm Tomaszowy ani nie neguje istnienia woli, ani też nie umniejsza jej znaczenia. Rola woli polega na akceptacji propozycji rozumu, a tym samym negacji wszystkiego tego, co zrodzone z popędów i namiętności. Wola powinna zatem korzystać ze wskazań intelektu.

W doktrynie św. Tomasza z Akwinu element wolitywny ściśle powiązany jest z elementem intelektualnym: z jednej strony wola chce tego, czego od niej oczekuje rozum, z drugiej zaś strony rozum zmierza w kierunku wytyczonym mu przez wolę, czyli „chcenie”.

⁶ Por. M. Maciejewski, *O historii koncepcji sprawiedliwości od Platona do Nozicka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 27 (2012), s. 212.

⁷ *S. th.*, I-II, q. 57, a. 1.

⁸ Szerzej o cnotcie sprawiedliwości I. Andrzejuk, *Oblicza umiarkowania. Cnota skromności w aretologii Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny” 11 (2022), s. 147.

⁹ *De caritate*, 2. 17.

¹⁰ *S. th.*, I-II, q. 71, a. 2.

Rozum i wola wzajemnie się uzupełniają, współpracują, chociaż są od siebie niezależne. W ramach owej współpracy wola ukierunkowuje rozum na poznanie, tj. chce, aby dokonał się akt poznania, rozum zaś rozpoznaje to „że wola chce, oraz to, czego chce”¹¹. Zatem wola w ujęciu Tomaszowym jest pożądanym rozumnym¹². Dzieje się tak z powodu zdeterminowania woli przez dobro. Wola jest nakierowana ku dobru i sama nie może chcieć inaczej¹³. „Dobro jako takie jest przedmiotem siły dążeniowej (woli)”¹⁴.

Racjonalizm doktryny tomistycznej przenika problematykę związaną z prawem. Na tej płaszczyźnie myśl Akwinaty sprzeciwia się nie tylko traktowaniu prawa jako wyłącznego wytworu woli, ale także stawia *veto* w odniesieniu do traktowania prawa jako naturalnego i spontanicznego aktu będącego „produktem środowiska historycznego”¹⁵. Z prawem będziemy – zdaniem św. To-

masza – mieć do czynienia wówczas, gdy odwoływać się będziemy do rozumu, do owoców wysiłku intelektualnego. Tomasz pisze: „Prawo jest to norma i miara ludzkiego postępowania. Kierując się nią, człowiek poczuwa się do obowiązku albo do czynienia czegoś, albo do powstrzymania się od czynienia czegoś. (...) Normą i miarą ludzkiego postępowania jest rozum, który (...) jest pierwszym początkiem ludzkich postępów”¹⁶.

W myśl doktryny św. Tomasza regulą i miarą ludzkich czynów jest rozum, a w związku z tym każde zachowanie człowieka powinno mieć charakter *stricte* racjonalny. Rozum umożliwia ponadto sformułowanie jasnych, precyzyjnych przepisów prawnych, które nie pozostają w sprzeczności z cnotą sprawiedliwości, a pozostając w zgodzie z jej duchem, pozwalają odejść od litery prawa w sytuacji nadzwyczajnej, w ramach założeń *epikei*¹⁷.

3. Prawo w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym

Święty Tomasz z Akwinu ujmuje prawo przede wszystkim jako instrument służący kreacji pożądaných wzorców zachowań. W związku z tym Doktor Anielski kładzie nacisk na zagadnienia

związane z problematyką tworzenia i obowiązywania prawa. Nie znaczy to, że kwestie oscylujące wokół problematyki stosowania prawa zostają pominięte czy też zepchnięte na margines.

¹¹ K. Wojtyła, *Zagadnienie podmiotu moralności*, Lublin 1991, s. 216, 240. Por. *S. th.*, I-II, q. 90, a. 3, resp.

¹² D.J. Mazurkiewicz, „*Lex humana*” w ujęciu św. Tomasza z Akwinu, „*Annales UMCS sectio G (Ius)*” vol. XLVII (2000), s. 197.

¹³ *De veritate*, q. 22, a. 5.

¹⁴ *S. th.*, II-II, q. 47, a. 4, resp.

¹⁵ C. Martyniak, *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 1949, s. 153.

¹⁶ *S. th.*, I-II, q. 90, a. 1, resp. Por. *S. th.*, I-II, q. 92, a. 2, resp.

¹⁷ M. Łuszczynska, *Epikēia, czyli rzecz o nadprawości w doktrynie św. Tomasza z Akwinu*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 15 (2011), s. 129-141.

Stosowanie prawa jest konsekwencją wytworzenia litery prawa w określonym duchu przez podmiot mający ku temu legitymację.

Święty Tomasz koncentruje się na prawie jako na prawie stanowionym, niemniej znaczną część swojej doktryny prawnej poświęca prawu naturalnemu. Rozważania Akwinaty w przedmiocie prawa naturalnego są na tyle ważne, że uzasadniają nazwanie ich twórcy mianem filozofa prawa natury. Prawo naturalne stanowi bowiem płaszczyznę, na której ustawodawca tworzy *lex humana*. Stąd nakaz niesprzeczności norm prawa stanowionego z normami prawnonaturalnymi¹⁸.

W literaturze poświęconej filozofii prawa przeciwstawia się – co do zasady – prawo pozytywne prawu naturalnemu. Konflikt na linii: stanowisko prawnonaturalne – stanowisko pozytywistyczne jest mocno zakorzeniony w dyskursie prawniczym. Jego doniosłość zasadza się bowiem na problematyce relacji człowieka do prawa, a zatem roli jaką w życiu jednostki i zbiorowości odgrywa prawo. Ów dysonans potęgują próby udzielenia odpowiedzi na odwieczne pytania jednostki: czym jest prawo, jak jest rozpoznawane i skąd czerpie swoją moc obowiązującą¹⁹. Na gruncie Toma-

szowej doktryny prawnej ów spór traci na ostrości. *Ius naturale* i *ius positivum* wykazują ściśle powiązanie przez fakt wzajemnego uzupełniania się: prawo stanowione wynika z prawa naturalnego, uzupełnia je i uszczegóławia.

Na samym początku rozważań nad prawem w myśli Akwinaty zaznaczyć należy, iż w *Summa Theologiae*, mamy do czynienia ze zróżnicowaną terminologią odnoszącą się do nauki o prawie. Akwinata posługuje się bowiem pojęciami: *ius* oraz *lex*²⁰.

Termin *ius* wskazywać ma na podmiotowy charakter prawa, a zatem odnosi się do norm określających uprawnienie (uprawnienia) danego podmiotu w stosunku do danej rzeczy lub uprawnienie (uprawnienia) tego podmiotu do określonego postępowania²¹. *Nomen ius primo-impositum est ad significandam ipsam rem iustam, postmodum autem derivatum est ad artem, qua cognoscitur quid sit iustum*²².

Prawo w znaczeniu *ius* wykazuje powiązanie ze sprawiedliwością nie tylko w odniesieniu do płaszczyzny językowej *ius* – *iustitia*, ale także, a może przede wszystkim, odnosi się do postępowania zgodnego ze sprawiedliwością. *Ius sive iustum est aliquod opus*²³. Można zatem *ius* określić mianem „prawa jako zasady”²⁴.

¹⁸ W odniesieniu do definicji normy i jej istocie N. Herold, *Ontyczna struktura normy w ujęciu tomistycznym*, „Rocznik Tomistyczny” 11 (2022), s. 278-281.

¹⁹ Szerzej M. Łuszczynska, *Prawo natury a prawo stanowione – dwa antagonistyczne ujęcia filozofii prawa*, „Annales UMCS sectio G (Ius)”, vol. LII/ LIII (2005-2006), s. 87-108.

²⁰ Por. E. T. Gelinas, *Ius and lex in Thomas Aquinas*, „American Journal of Jurisprudence” 15 (1970), s. 154-170.

²¹ J. Woroniecki proponuje ujednoczenie terminologii występującej w twórczości Tomasza z Akwinu. Proponuje termin *ius* tłumaczyć jako „uprawnienie”, a *lex* jako prawo. J. Woroniecki, *W sprawie polskiej terminologii tomistycznej*, „Polski Przegląd Tomistyczny” 1 (1939), s. 63-64.

²² *S. th.*, II-II, q. 57, a. 1.

²³ Tamże.

²⁴ G.P. Fletcher, *Na cześć „Ius et Lex”. Kilka refleksji nad pojęciem prawa*, „Ius et Lex” 1 (2002), s. 15.

Natomiast pojęcie *lex* użyte zostaje w znaczeniu prawa przedmiotowego, a mianowicie aktu prawnego – ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy, rozporządzenia, aktu prawa miejscowego. Prawo w znaczeniu *lex* to – dokonując uogólnienia – tekst aktu prawnego²⁵. *Lex* oznacza regułę prawną wiążącą człowieka w jego postępowaniu, sformułowaną w drodze wysiłku intelektualnego przez byt rozumny (człowieka lub Boga) i nakierowaną na dobro wspólne. Mamy zatem do czynienia zarówno z *lex aeterna*, *lex naturalis*, *lex humana*, *lex divina*.

Lex przybiera postać „literary prawa”, podczas gdy „duchem prawa” tchnącym w „martwą literę” ożywcza moc, jest *ius* (zarówno *ius aeterna*, *ius naturalis*, *ius humana*, jak i *ius divina*). Te dwa rodzaje praw, *ius* oraz *lex*, specyfikuje ponadto sposób promulgacji.

Zasadniczo prawo podmiotowe zaznacza swoją obecność na gruncie nauki Tomasza w dalszej kolejności, ustępując tym samym miejsca prawu przedmiotowemu, stając się *sui generis* elementem przedmiotowego porządku świata²⁶.

Ius oraz *lex* nie są zatem synonimami, występują obok siebie, warunkując się wzajemnie. Nie należy zatem tych pojęć na gruncie doktryny Tomaszowej przeciwstawiać sobie w dążeniu do bezwzględного ich rozdzielenia. Analiza literatury filozoficznoprawnej prowadzi

do wniosku, że pojęcia te nie są terminami jednoznacznymi, a ich znaczenia – na co zwraca uwagę Zygmunt Ziemiński – mogą się krzyżować²⁷. Ponadto zdarza się św. Tomaszowi wychodzić w swoich rozważaniach od litery prawa (*lex*) po to, aby dojść do jego strony podmiotowej (*ius*). W *Summa Theologiae* (I – II, q. 95, a. 4) czytamy: *Lex humana (...) dividitur in ius gentium et ius civile*.

Ponadto zaznaczyć należy, iż św. Tomasz wskazuje na konieczność rozróżniania pojęć *lex* i *praeceptum*. Prawo – *lex* – wydawane jest przez kompetentny organ, który działa w imię dobra całej społeczności. Natomiast decyzja wydana przez uprawniony do tego organ – *praeceptum* – jest zastosowaniem prawa (*lex*) do spraw poszczególnych jednostek bądź grup społecznych podległych danemu prawu²⁸. Obok tych pojęć w doktrynie prawnej Tomasza występuje jeszcze termin *mandata*, przez który rozumieć należy polecenie wydane przez określony podmiot (działający w imieniu władzy zwierzchniej) na podstawie upoważnienia udzielonego przez prawodawcę.

Ius utożsamiane bywa z kwintesencją prawa²⁹. Akwinata zapewne podpisałby się więc pod swoistą metaforą prawa do sztuki kulinarnej sformułowaną przez Izydora z Sewilli: „sos mistrza kuchni (*ius*) jest nazywany podobnie jak prawo (*ius*), gdyż ustawa jest składnikiem

²⁵ K. Pleszka, „*Ius*” i „*lex*” w prowspólnotowej wykładni prawa krajowego, w: *Prawo – władza – społeczeństwo – polityka. Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Paleckiego*, Toruń 2006, s. 98. Por. M.A. Krąpiec, *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1986, s. 38-39.

²⁶ C. Martyniak, *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, s. 9.

²⁷ Z. Ziemiński, „*Lex*” a „*ius*” w okresie przemian, „Państwo i Prawo” 6 (1991), s. 3-8.

²⁸ Por. *S. th.*, I-II, q. 90, a. 2, ad. 1.

²⁹ B. Hoffmann, *Das Verhältnis von Gesetz und Recht. Eine verfassungsrechtliche und verfassungstheoretische Untersuchung zu Art. 20 Abs. 3 GG*, Berlin 2003, s. 28.

prawa³⁰. Jak o jakości „sosu mistrza kuchni” nie decydują tylko i wyłącznie same składniki, ale proporcje między nimi, kolejność dodawania i technika gotowania, tak na jakość prawa w powszechnym odbiorze konsumentów wpływ mają ci, którzy je „tworzą”. Stąd zapewne stwierdzenie Artura Kaufmanna o realistycznym ujęciu prawa w znaczeniu *ius* w doktrynie prawej św. Tomasza z Akwinu³¹.

Dążąc do wyjaśnienia znaczenie pojęcia *lex*, św. Tomasz podaje definicję realną i nominalną. Kwestia definicji nominalnej przedmiotowej problematyki otwiera rozważania poświęcone prawu w znaczeniu tekstu aktu normatywnego. Słowo *lex* – jak dowodzi Tomasz z Akwinu – pochodzi od łacińskiego *ligare*, oznaczającego „wiązać”. Zatem *lex* zarówno zobowiązuje do odpowiedniego postępowania, jak również „jednoczy”, czyli scala, łączy jednostki żyjące w społeczności politycznej w określonym celu. Akt prawny zobowiązuje zatem adresata do realizacji zawartego w normie prawnej wzoru zachowania³².

*Lex est quaedam regula et mensura actuum humanorum*³³.

W wyrażeniu *regula et mensura*, termin *regula* określa kierunek postępowania, czyli wskazuje na postępowanie człowieka będące działaniem bądź zaniechaniem, natomiast termin *mensura* zakreśla granice, czyli ramy owego zachowania. Oba te pojęcia muszą być

ujęte łącznie. Tylko w ten sposób – jak podkreśla badacz spuścizny Tomaszowej Czesław Martyniak – dojdziemy do właściwego zrozumienia zadań, stojących przed prawem jako treścią aktu normatywnego³⁴.

Święty Tomasz w swoich rozważaniach w zakresie prawa wyszedł od porządku przedmiotowego, „który narzuca się poznaniu i woli ludzkiej” i który zawiera „reguły wcześniejsze i wyższe od faktów” – *leges*. Chronologicznie jednak wcześniej ukształtowane są wzorce zachowań, z którymi *lex* nie może pozostawać w sprzeczności, czyli zespół norm określających porządek prawny: *ius*. Uwaga powyższa skupia się na wszystkich rodzajach prawa: wiecznym, naturalnym, ludzkim oraz Bożym, które zostają wyszczególnione na podstawie kryterium mocy obowiązującej prawa.

Prawo w znaczeniu *lex* ujmowane jest na dwa sposoby. Po pierwsze *sicut in mensurante et regulante* – jako w mierzącym i regulującym, a zatem ów sposób odnosi się do podmiotu tworzącego prawo jako do podmiotu werbalizującego wzorce zachowania ujęte ogólnikowo w ramach *ius*, po drugie *sicut in regulato et mensurato* – jako w regulowanym i mierzonym, a zatem w odniesieniu do podmiotu prawa, który jest adresatem normy prawnej (*lex*) i w ramach swoich poczynań realizuje ustalone w tekście przepisu prawnego wzorce zachowań³⁵.

³⁰ W. Wołodkiewicz, „*Ius et lex*” w *rzymskiej tradycji prawniczej*, „*Ius et Lex*” 1 (2002), s. 53.

³¹ A. Kaufmann, *Beiträge zur juristischen Hermeneutik*, Köln–Berlin–Bonn–München 1984, s. 130.

³² Tym samym Tomasz sprzeciwia się wywodzeniu terminu *lex* od łacińskiego *legare*, to znaczy „czytać”.

³³ *S. th.*, I-II, q. 90, a. 1.

³⁴ C. Martyniak, *Obiektywne podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, s. 13.

³⁵ *S. th.*, I-II, q. 96, a. 5, resp.

W ten sposób po raz kolejny dochodzimy do zagadnienia stanowiącego motyw przewodni doktryny prawnej Akwinaty: mocy obowiązującej prawa. Prawo pozytywne jako akt normatywny czerpie moc obowiązującą z prawa naturalnego. *Ius gentium* oraz *ius civile* oznaczają sposób pochodzenia prawa stanowionego (aktu normatywnego, czyli *lex*) z porządku prawnonaturalnego. Jeśli litera prawa pozytywnego bezpośrednio pochodzi i werbalizuje wzór zachowania zawarty w prawie naturalnym, to mamy do czynienia z *ius gentium*.

Powyższą tezę ilustruje przykład podany przez Johna Finnis, który autor określa jako „rozważmy prawo o zabójstwach”³⁶. Jednym z podstawowych praw naturalnych jest prawo do zachowania życia, stąd pierwszym i zasadniczym obowiązkiem prawa stanowionego jest ochrona życia ludzkiego. A zatem norma „kto zabija człowieka, podlega karze...” jest bezpośrednim przetransponowaniem normy prawnonaturalnej: nie zabijaj. Prawo naturalne zakazuje zabójstwa, ale nie przewiduje kary za tę zbrodnię. Prawo stanowione przewiduje w tym zakresie (jako *ius civile*) sankcję, która pozostaje w zgodzie z duchem prawa naturalnego. John Finnis, powołując się na Richarda Hookera, pisze, iż są to prawa „częściowo

ludzkie”, „ich materia czy treść normatywna pokrywa się z tym, czego bezwzględnie wymaga rozum, oraz że tego rodzaju prawa po prostu pozytywizują prawo rozumu, wnosząc do niego jedynie przymus i moc wiążącą, wynikającą z groźby kary”³⁷. Finnis konstatuje, iż „idea św. Tomasza jest zasadniczo słuszna, ale została przedstawiona w sposób niejasny i poważnie niedopracowany”³⁸. Niemniej wiąże *ius* z pojęciem *iustitia*, a w dalszej kolejności z uprawnieniem. „Kiedy Tomasz mówi, że *ius* jest przedmiotem sprawiedliwości, ma wówczas na myśli rzecz następującą: to, czego dotyczy sprawiedliwość, i tym, czemu służy urzeczywistnienie sprawiedliwości, jest ochrona uprawnienia jakiejś osoby lub osób – zapewnienie im tego, do czego są uprawnione, co do nich prawnie należy”³⁹.

Z ujęciem *ius* jako uprawnienia nie zgadza się Marek Piechowiak, który wskazuje na tożsamość terminologiczną występujących na gruncie *Summa Theologiae* pojęć *ius* i *lex* z polskojęzycznym terminem „prawo”. „O prawie naturalnym jako *ius naturale* traktuje Tomasz w traktacie o sprawiedliwości w *Secunda Secundae Summy teologii*. Przekład *ius naturale* jako «uprawnienie naturalne» nie jest – przynajmniej w kontekście prowadzonych tu analiz – trafne”⁴⁰.

³⁶ J. Finnis, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, tłum. K. Lossman, Warszawa 2001, s. 316.

³⁷ J. Finnis, *Prawo naturalne...*, s. 316; powołuje się on na monografię R. Hooker, *Of the Laws of Ecclesiastical Polity* (1954).

³⁸ Tamże.

³⁹ J. Finnis, *Tomasz z Akwinu. Filozofia moralności, polityki i prawa*, tłum. M. Filipczuk, M. Szczurowski, Warszawa 2022, s. 225. „Jeśli więc posiadam jakieś naturalne prawa – dziś powiedzieliśmy: prawa człowieka – to przysługują mi one z mocy prawa naturalnego (*ius naturale*). Jeśli zaś mam do czegoś prawo w sensie legalności, to przysługuje mi ono z mocy prawa stanowionego (*ius positivum*), zazwyczaj prawa obowiązującego w moim kraju (*ius civile*)”. Tamże, s. 258.

⁴⁰ M. Piechowiak, *Tomasza z Akwinu koncepcja prawa naturalnego. Czy Akwinata jest myślicielem liberalnym?* „Przegląd Tomistyczny” XIX (2013), s. 303. Por. tenże, *Tomasza z Akwinu koncepcja*

Próby odczytywania Tomasza z Akwinu „na nowo”, czyli uwspółcześnienie myśli Tomaszowej prowadzi do polemik, dyskusji interpretacyjnych. Przedstawienie ich i dokładne omówienie wykracza (m.in. z przyczyn edytorskich) poza ramy niniejszej publikacji. Z uwagi na rozległość poruszanych zagadnień nakreślenie linii polemicznej oraz jej omówienie wymaga poświęcenia temu zagadnieniu odrębnego artykułu. A zatem jedynie w zarysie należałoby zwrócić uwagę na polemikę Johna Finnisa z Kaiem Nielsenem, a także odmienne ujęcie problematyki prawnonaturalnej przez Alasdaira MacIntyre’a⁴¹. Polemika dotyczy kwestii możliwości oderwania Tomaszowych rozważań o prawie naturalnym od „kwestii istnienia Boga czy Jego natury albo woli”. W ramach

„nowej teorii prawa naturalnego” (*New Natural Law Theory*), stanowiącej „najsilniejsze stanowisko prawnonaturalne na mapie współczesnej anglosaskiej jurysprudenencji”, również brak jednomyślności⁴². „Nowa teoria prawa naturalnego”, której filarami są John Finnis, Joseph Boyle, Patrick Lee, Gerard V. Bradley, Robert P. George ma nie tylko liczne grono zwolenników, ale również niemałe grono krytyków, którzy uznają prezentowane poglądy za odstępstwo od tomizmu⁴³.

Prawa stanowione mają zatem normować zachowania członków wspólnoty politycznej, pozostając w zgodności z nakazami, zakazami prawa naturalnego. Nie wszystko jednak „co jest przedmiotem powinności moralnej, ma być regulowane przez prawo”⁴⁴.

4. „Polowanie na definicję”, czyli realna definicja prawa

Czesław Martyniak, przedwojenny badacz doktryny Tomaszowej, pisał, że

trzy pierwsze kwestie (90 – 92) traktatu o prawach – będącego integralną

---

godności osoby ludzkiej jako podstawy prawa. Komentarz do rozdziałów 111–113 księgi III Tomasza z Akwinu Summa contra gentiles, „Poznańskie Studia Teologiczne” 14 (2003), s. 230-234; tenże, *Klasyczna koncepcja osoby jako podstawa pojmowania praw człowieka. Wokół Tomasza z Akwinu i Immanuela Kanta propozycji ugruntowania godności człowieka*, w: *Prawo naturalne – natura prawa*, red. P. Dardziński, F. Longchamps de Bérier, K. Szczucki, Warszawa 2011, s. 3-20.

⁴¹ J. Finnis, *Prawo naturalne...*, s. 57-58. A. MacIntyre, *Czyja sprawiedliwość? Jaka racjonalność?*, tłum. Ł. Nysler, Warszawa 2007, s. 275-279. „Św. Tomasz przedstawia normy mające obowiązywać naturę ludzką jako taką i spodziewa się znaleźć przykłady ich funkcjonowania w życiu ludzkim w poszczególnych społeczeństwach”. s. 164. Por. J. Zdybel, *A. MacIntyre – spór o pojmowanie prawa naturalnego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska s. I” XXIII (1998), s. 73-83.

⁴² A. Miętek, *Rozumność praktyczna jako podstawa prawa. John Finnis i nowa teoria prawa naturalnego*, w: *Filozofia prawa i praktyka prawnicza*, red. A. Orłowska, P. Polaczuk, L. Świto, Olsztyn 2010, s. 99.

⁴³ A. Miętek, *Nowa teoria prawa naturalnego. Główne problemy i konteksty*, „Dialogi Polityczne” 9 (2008), s. 277-283. Por. T. Kozłowski, *Nowa obrona prawa natury – John Mitchell Finnis*, „Studia Iuridica” 34 (1997), s. 55.

⁴⁴ J. Salij, *Prawo naturalne i prawa stanowione w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26 (2017), s. 106. Por. *S. th.*, I-II, q. 96, a. 2.

częścią *Summa Theologiae* – stanowią swoiste „polowanie na definicję” i mogą uchodzić za „odrębny traktat, dający pełne pojęcie ustawy według świętego Tomasza”⁴⁵. Na podkreślenie zasłużyła metodologia pracy Akwinaty, który bardzo rzeczowo, sumiennie i kompleksowo przedstawił kwestie terminologiczne, klasyfikację prawa oraz skutki obowiązywania prawa.

Na podstawie analizy doktryny prawnej Tomasza z Akwinu można postawić tezę, że autor *Summa Theologiae* doskonale zdawał sobie sprawę, że pojęcia, których używa, wymagają doprecyzowania, a tym samym ustalenia treści jaka się pod nimi kryje. Wprowadzenie ładu pojęciowego ma na celu uniknięcie chaosu metodologicznego, przez co dalszy wywód staje się rzeczowy i konstruktywny. Zatem pierwsze co Tomasz czyni, to ustala zakres przedmiotowy terminu „prawo”. Dzięki przyjętej i konsekwentnie realizowanej koncepcji doktrynę prawną Tomasza z Akwinu należy uznać za spójną, zwartą i usystematyzowaną.

Definicja realna to – używając języka matematyki – suma poszczególnych elementów, z których każdy z osobna może mieć szersze znaczenie bądź może charakteryzować się wieloma znaczeniami. Nie jest to jednak, wbrew pozorom, ściśle mechaniczne zespolenie, a tym bardziej żaden terminologiczny

zlepek. Dopiero analiza wszystkich elementów łącznie pozwala na dokonanie prawidłowej, dokładnej i rzetelnej syntezy całości⁴⁶.

Prawo – w myśl owej definicji – jest rozporządzeniem rozumu, mającym na względzie dobro powszechne, promulgowanym przez tego, kto sprawuje pieczę nad zbiorowością, w celu czynienia ludzi dobrymi przez nakazanie czynności dobrych, zabranianie złych w stosunku do dobra powszechnego oraz przez karanie nieposłusznych.

Formalnie istotę ustawy stanowi powinność. Teza ta niechybnie wiodłaby do czystego woluntaryzmu, a to pozostawałoby w wyraźnej opozycji do „psychologii tomistycznej”. Zgodnie bowiem z zasadami owej psychologii można mówić o wolnej woli tylko wówczas, gdy zakorzeniona jest ona w rozumie⁴⁷. Zadaniem prawa w znaczeniu *lex* jest skonstruowanie wzoru zachowania oraz dookreślenie środków umożliwiających zgodne z nim postępowanie. Stąd wniosek: św. Tomasz odrzuca kategorycznie wszelkiego rodzaju teorie upatrujące genezy aktów prawnych w arbitralnym akcie woli jakiegoś podmiotu (np. ludu, monarchy czy Boga). Zdaniem Akwinaty wola pełni jedynie funkcję środka umożliwiającego rozumne zachowanie człowieka. Zatem konieczne jest by rozum wyprzedzał wolę.

⁴⁵ C. Martyniak, *Obiektywne podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, s. 11-12.

⁴⁶ Dla zilustrowania powyższej wypowiedzi posłużmy się przykładem: otóż nie każdy nakaz rozumu będzie zasługiwał na miano prawa, bo nie będzie nim z pewnością instrukcja obsługi czy przepis kulinarny, tak samo nie każda publikacja autorstwa władzy publicznej będzie promulgacją, nie będzie nią w przypadku apelu czy orędzia skierowanego do ogółu społeczeństwa.

⁴⁷ Por. K. Wojtyła, *Wykłady lubelskie*, Lublin 1986, s. 69.

Prawo ma mieć na celu realizację idei dobra wspólnego⁴⁸. Jest ono *sui generis* zasadą ludzkiego postępowania, a ponieważ wszelka zasada zawarta jest w celu, przeto można wysnuć wniosek, że dobro wspólne, wyznaczające cel prawa, jest jednocześnie podstawą, na której zasadza się całość porządku prawnego⁴⁹. Dobro wspólne prowadzi bezpośrednio do stanu szczęśliwości całej społeczności⁵⁰. Ponadto koncepcja dobra wspólnego wyznacza granice prawu i decyduje o statucie *lex* jako aktu prawa lub bezprawa. Prawo w ramach realizowanej przez siebie funkcji wychowawczej może czynić podlegające mu jednostki dobrymi „istotnie i prawdziwie” (*simpliciter*) lub jedynie dobrymi partykularnie, „tylko pod względem korzyści prawodawcy” (*secundum quid*). Adresaci norm prawnych mogą stawać się dobrymi rzeczywiście lub tylko pod pewnym względem. Kryterium zastosowanego wyżej podziału jest realizacja w praktyce prawotwórczej koncepcji dobra wspólnego. Podmiot, który ma na uwadze – stanowiąc prawo – jedynie własną korzyść, czyni jemu poddanych dobrymi wyłącznie względem własnych rządów i interesów⁵¹.

Nakierowanie prawa ku dobru powszechnemu pozostaje w gestii podmiotu tworzącego literę prawa. W tym miejscu powstaje pytanie o ustawodawcę. „(...) prawo jest wytyczną rozumu tego, kto sprawuje naczelną władzę; przy jej pomocy rządzi on poddanymi. Cnotą zaś każdego podwładnego jest: poddać się temu, kto nim rządzi i czynić to dobrze”⁵².

„Celem zaś prawa jest dobro wspólne. (...) Stąd też prawa muszą być dostosowane do dobra wspólnego i służyć mu. Wiele zaś składa się na dobro wspólne. I dlatego prawo powinno wiele uwzględniać: osoby, ich prace, czas trwania; wiele poczynañ tworzy jej dobro”⁵³.

Bonum commune jest zatem celem dyktowanym przez rozum⁵⁴. To dzięki intelektowi oraz stałemu doskonaleniu się jednostki możliwa jest realizacja owego celu.

A zatem dobro, do którego ma dążyć rozumny prawodawca, ma prowadzić do życia dobrego i szczęśliwego ogół poddanych jego władztwu jednostek⁵⁵.

Podmiotem kompetentnym do stanowienia prawa jest zatem ten, kto kieruje wspólnotą polityczną. „(...) prawo jest

⁴⁸ „Prawo przede wszystkim i głównie ma na względzie dobro wspólne”. *S. th.*, I-II, q. 90, a. 3, resp.

⁴⁹ *Scg* III, c. 114, n. 5.

⁵⁰ Por. W. Kaczocha, *Dobro wspólne w nauce społecznej Kościoła katolickiego*, „Przegląd Religioznawczy” 2 (2000), s. 89-108.

⁵¹ *S. th.*, I-II, q. 92, a. 1, ad. 4.

⁵² *S. th.*, I-II, q. 92, a. 1, resp.

⁵³ *S. th.*, I-II, q. 96, a. 1, resp.

⁵⁴ W doktrynie Tomaszowej *bonum commune* nie jest pojęciem jednolitym, a w jego obrębie zawierać się będzie: *bonum commune totius universi*, *bonum commune universitatis humanae*. Dla dalszych rozważañ podział ten ma charakter przyczynkowski. J. Velez-Saenz, *The doctrine of common good of civil society in the works of St. Thomas Aquinas*, Notre Dame, Indiana 1951, s. 27-29. J.M. Ramirez, *Doctrina S. Thomae Aquinatis de bono communi immanenti totus universitatis creaturarum*, „Doctor Communis” 16 (1963), s. 41-45.

⁵⁵ Por. S.T. Pinckaers, *Źródła moralności chrześcijańskiej. Jej metoda, teść, historia*, Poznań 1994, s. 318.

wytyczną rozumu tego, kto sprawuje naczelną władzę; z jego pomocą rządzi on podwładnymi⁵⁶. W ten sposób literatura prawa wiedzie ludzi ku cnocie i czyni ich dobrymi. Zadanie to – jako naczelną atrybut suwerenności – związane było nieodłącznie z osobą panującego. W ten sposób zabezpieczony miał być ład, zagwarantowana stabilność oraz spokój społeczny. Jednocześnie następowało wzmocnienie władzy i wizerunku państwa na arenie międzynarodowej. Na tej płaszczyźnie dociekań Tomaszowych uwypukla się zatem realizm polityczny twórcy *Summa Theologiae*, który stanowi swoiste *novum* w literaturze mediewistycznej. Akwinata – na kilka stuleci przed Jeanem Bodinem stwierdza, że naczelnym atrybutem zwierzchnictwa jest „władza wydawania praw”⁵⁷.

Skoro cnotą podwładnego jest posłuszeństwo prawu stanowionemu przez uprawniony do tego podmiot, to podmioty nim związane muszą mieć świadomość obowiązków, które na nich spoczywają⁵⁸. Celowe zatem staje się nałożenie na ustawodawcę obowiązku promulgacji aktów prawnych. Dzięki tego rodzaju działaniom akt prawny zyskuje moc obowiązującą. W przeciwnym razie będziemy mieć do czynienia nie z ustawą, ale z projektem znanym tylko jego twórcy. Święty Tomasz odróżnia bowiem promulgację od „prostego zakomunikowania” (*divulgatio*). Z zagadnieniem promulgacji ściśle wiąże się problematyka powszechnej znajomości prawa.

Co do zasady prawo obowiązuje wszystkich żyjących pod rządami danego systemu prawnego i nikt nie może tłumaczyć się nieznajomością prawa. *Ignorantia legis excusat neminem*. Uwypukla się w ten sposób ponadczasowość myśli Tomasza z Akwinu, która na tej płaszczyźnie pozostaje zgodna z duchem współczesnych porządków prawnych.

Co ciekawe, Akwinata wyróżnia dwa aspekty promulgacji: formalny i materialny. Ten pierwszy to oczywiście akt ogłoszenia, publicznego obwieszczenia aktu prawnego, drugi zaś wiąże się z kwestią faktycznego dotarcia, tj. zapoznania z treścią przez podmioty podległe temu prawu. Ponadto spotkamy się w doktrynie Tomasza z pojęciem promulgacji bezustannej, a to znaczy, że prawo ogłoszone w formie pisemnej w miarę upływu lat nie traci nic ze swej ważności. Akt promulgacji pociąga za sobą skutek w postaci przejścia określonych reguł z porządku moralnego do porządku prawnego. „I dlatego publiczne obwieszczenie jest konieczne do tego, żeby prawo nabrało swojej mocy”⁵⁹.

Święty Tomasz osobno zajmuje się istotą danego zjawiska, odrębnie zaś skutkami jakie ono wywołuje. Sankcję zalicza do skutków ustawy i omawia ją w odrębnej kwestii (opatrzonej numerem 92). Tego rodzaju zabieg jest posunięciem ze wszech miar przemyślanym, wynikającym z założeń metodologicznych autora *Summa Theologiae*.

⁵⁶ *S. th.*, II-II, q. 92, a. 1.

⁵⁷ P. Janet, *Historja doktryn politycznych wraz z historją filozofji prawa*, Poznań 1923, s. 139.

⁵⁸ Przepis wiąże o tyle, o ile został ogłoszony. *De veritate*, q. 17, a. 3. Promulgacja stanowi bowiem, zdaniem Akwinaty, istotę ustawy.

⁵⁹ *S. th.*, I-II, q. 90, a. 4, resp.

Sankcja wynika z istoty prawa i stanowi niezwykle doniosły jego skutek. Ponieważ dla dobra ogółu konieczne jest, by ustawa była stosowana, przeto wszelki opór należy eliminować przez użycie siły. Nie można oczywiście utożsamiać prawa z siłą. Niemniej jednak siła jest, obok moralności, koniecznym elementem prawa pozytywnego, jeśli nie chce ono pozostać jedynie martwą literą.

„Człowiek ze strachu przed karą zaczyna wdrażać się do unikania złego i do pełnienia tego, co dobre, a przez to dochodzi niekiedy do tego, że sam z przyjemnością i z własnej woli to czyni. I w tym właśnie znaczeniu prawo, także przez wymierzanie kar, prowadzi do tego, że ludzie są dobrymi”⁶⁰.

Element siły związany z przymusem stosowania prawa jest nieodzownym elementem *lex*. Jest on gwarantem poszanowania prawa przez większość społeczeństwa „niewyrobionego w cnotach”. Ponadto przymus związany z sankcją stoi na straży *ordo* wewnątrzpaństwowego. „A ponieważ każdy człowiek jest częścią państwa, dlatego niemożliwe jest, żeby był dobrym taki człowiek, który niedobrze ustosunkowuje się do dobra wspólnego. A i całość wtedy tylko może utrzymać swoją zwartość i byt, kiedy jej części są do niej dobrze ustosunkowane”⁶¹. Jeśli zatem jednostka sama z siebie nie dąży do realizacji celów stawianych przez władzę, to musi zostać do tego przymuszona.

5. Moc obowiązująca prawa

Moc obowiązująca prawa stanowi motyw przewodni doktryny prawnej św. Tomasza z Akwinu. Problematyka ta uwidacznia się przede wszystkim w odniesieniu do genezy prawa rozumianego zarówno jako *ius*, jak i w znaczeniu *lex*.

Odpowiedź na pytanie: skąd prawo czerpie swoją moc obowiązującą prowadzi do wyodrębnienia prawa *per se* oraz praw *per participationem* oraz ich hierarchicznego uporządkowania⁶².

Święty Tomasz pisząc o prawie w kontekście jego sprawiedliwości czy słuszności, a także w aspekcie jego tworzenia i stosowania odnosi się do prawa

stanowionego. Norma prawna pretendująca do miana prawa nie może wykazywać sprzeczności z prawem naturalnym. Prawo naturalne „usprawiedliwia” istnienie oraz stanowi źródło mocy obowiązującej prawa stanowionego. Dzięki uszczegółowieniu prowadzącemu do dopasowania wskazań natury do wymogów miejsca i czasu w odniesieniu do zasad wtórych *ius naturale*, przez akt promulgacji oraz sankcję prawo naturalne przechodzi od porządku moralnego do porządku prawnego.

Z subiektywnego odczytu reguł wtórych prawa naturalnego przez po-

⁶⁰ *S. th.*, I-II, q. 92, a. 4, ad. 4.

⁶¹ *S. th.*, I-II, q. 92, a. 1, ad. 3.

⁶² A. Sylwestrzak podkreśla, że w tym zakresie Tomasz z Akwinu „przejął strukturę myślenia augustiańskiego”. A. Sylwestrzak, *Sprawiedliwość i prawo natury w filozofii Akwinaty*, w: *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa 2011, s. 190.

szczególnych członków społeczności państwowej zrodziła się konieczność wypracowania jednolitych reguł prawa stanowionego. Rządzący nie tworzy zatem praw naturalnych, lecz – w myśl koncepcji partycypacji w prawie wiecznym – odkrywa je, werbalizuje i sankcjonuje. Nie tworząc norm moralnych, jest im podporządkowany w takim samym stopniu, jak pozostali obywatele.

Normy prawa stanowionego, претенdujące do miana prawa uczciwego (*bonestum*), nie powinny zatem wykazywać sprzeczności z prawem wiecznym. Tym samym nie może *lex humana* pozostawać w antynomii z elementem pośredniczącym w udziale prawa stanowionego w prawie wiecznym, czyli z *ius naturalis*⁶³. Wówczas prawo ludzkie zasługiwać będzie na miano sprawiedliwego (*iustum*). Ponadto *ius positivum* powinno być możliwe do realizacji w określonych warunkach, w danym czasie i miejscu.

Całość *ius humanae* „wywodzi się” z prawa naturalnego: albo wprost z *lex naturalis* ujętych w ogólnych zasadach prawa naturalnego (wówczas mamy do czynienia z *ius gentium*) albo z ducha *ius naturalae*, który nakazuje podejmowanie działań czyniących dobro lub doń zmierzających (uszczegóławiając ogólne reguły jako *ius civile*)⁶⁴.

„Tak na przykład prawo natury wymaga, żeby ten, kto popełnił grzech, otrzymał karę; ale żeby otrzymał taką właśnie karę, jest to już jakieś uszczegółowienie prawa natury”⁶⁵.

Z uwagi na stopień uszczegółowienia, związany między innymi ze stopniem rozwoju poszczególnych wspólnot politycznych, prawa stanowione, ujęte jako *ius civile*, będą wykazywały zdecydowanie większe zróżnicowanie niż *ius gentium*⁶⁶. *Lex humana* jest bowiem instrumentem kształtowania *pax* oraz *ordo*.

6. Podsumowanie

Doktryna prawna św. Tomasza z Akwinu stanowi wyraz oryginalności jej autora, który w czasach dominacji procesu inkwizycyjnego oraz prawa kanonicznego miał odwagę formułować na kanwie rozważań o cnocie sprawiedliwości wytyczne typowe dla nowożytnego prawa karnego, i to zarówno materialnego, jak i procesowego. Tomasz z Akwinu

„(...) za pomocą kilku idei św. Augustyna rozrzuconych w *De libero arbitrio*, idei zapożyczonych u Platona i Cicero na i u stoików, z pomocą kilku definicji wziętych od Izydora z Sewilli i kilku aksjomatów prawa, skonstruował (...) teorię praw, która stanowi jeden z pomników średniowiecza. Traktat ten służył za pierwowzór dla wszystkiego, co

⁶³ Szerzej A. Andrzejuk, *Prawo naturalne w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Kultura Prawna” 2 (2019) 1, s. 17-25.

⁶⁴ Por. *S. th.*, I-II, q. 95, a. 4, resp.

⁶⁵ *S. th.*, I-II, q. 95, a. 2, resp.

⁶⁶ Por. B. Zalewski, *Pojęcie ius gentium w Summa Theologiae św. Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny” 11 (2022), s. 159- 176.

napisano w tym przedmiocie aż do XVI w., kiedy jezuita Suarez sparafrazował go w obszernej pracy a nawet do wieku XVII, gdzie w traktacie o *Prawach* słynnego Doumat'a, odnajdziemy jego potężne zarysy⁶⁷.

Całość doktryny prawnej św. Tomasza z Akwinu dopełniają rozważania na temat winy i kary, katalogu przestępstw i kar, okoliczności wyłączających winę oraz włączających bezprawność, a także właściwości sądów, zasad procesowych. Postulaty Tomaszowe mogłyby zapewne przyczynić się do humanitaryzacji prawa karnego, gdyby znane były większemu gronu prawników czy filozofów. Z uwagi na fakt, iż sformułowane były w języku religijnym, a wyinterpretowanie ich z rozważań nastąpiło przez św. Tomasza – teologa (przy okazji rozważań o cnotach), nie zostały spopularyzowane i nie zyskały należytego rozgłosu, który zapewniłby Akwinacji miejsce w pantheonie tych, którzy kształ-

towali nowożytnie koncepcje szeroko rozumianego prawa karnego.

Oczywiście Tomasz nie posługiwał się prawniczym aparatem pojęciowym znanym współczesnemu prawnikowi. Nie można zapominać, iż Doktor Anielski nie miał wykształcenia prawniczego ani nie był wyłącznie filozofem. Był teologiem i w związku z tym posługiwał się językiem teologii. Nie pisał zatem o przestępstwie, lecz o grzechu zasługującym na karę, która powinna być przewidziana w prawie stanowionym.

„Nauka św. Tomasza o prawie – jak słusznie zauważa Wincenty Granat – i wiele innych poglądów średniowiecznego myśliciela dobitnie wskazują, że po odrzuceniu z tomizmu części martwych, po zmianie i wzbogaceniu pojęć zawsze aktualnych, po uwspółcześnieniu niektórych twierdzeń bez naruszenia istotnej treści – zjawi się przed nami Tomasz żywy⁶⁸.”

---

⁶⁷ P. Janet, *Historja doktryn politycznych wraz z historją filozofji prawa*, s. 129.

⁶⁸ W. Granat, *O nowe spojrzenie na tomizm*, „Znak” 7 (1948), s. 617.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Prawo naturalne w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Kultura Prawna” 2 (2019).
2. Andrzejuk I., *Oblicza umiarkowania. Cnota skromności w aretologii Tomasza z Akwinu*, „Rocznik Tomistyczny” 11 (2022).
3. Finnis J., *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, tłum. K. Lossman, Warszawa 2001.
4. Finnis J., *Tomasz z Akwinu. Filozofia moralności, polityki i prawa*, tłum. M. Filipczuk, M. Szczurowski, Warszawa 2022.
5. Fletcher G.P., *Na cześć „Ius et Lex”. Kilka refleksji nad pojęciem prawa*, „Ius et Lex” 1 (2002).
6. Gelinas E.T., *Ius and lex in Thomas Aquinas*, „American Journal of Jurisprudence” 15 (1970).
7. Grabmann M., *Die Kanonisation des heiligen Thomas*, „Divus Thomas” 1 (1923).
8. Granat W., *O nowe spojrzenie na tomizm*, „Znak” 7 (1948).
9. Herold N., *Ontyczna struktura normy w ujęciu tomistycznym*, „Rocznik Tomistyczny” 11 (2022).
10. Hoffmann B., *Das Verhältnis von Gesetz und Recht. Eine verfassungsrechtliche und verfassungstheoretische Untersuchung zu Art. 20 Abs. 3 GG*, Berlin 2003.
11. Janet P., *Historja doktryn politycznych wraz z historyją filozofii prawa*, Poznań 1923.
12. Kaczocho W., *Dobro wspólne w nauce społecznej Kościoła katolickiego*, „Przegląd Religioznawczy” 2 (2000).
13. Kaufmann A., *Beiträge zur juristischen Hermeneutik*, Köln – Berlin – Bonn – München 1984.
14. Kozłowski T., *Nowa obrona prawa natury – John Mitchell Finnis*, „Studia Iuridica” 34 (1997).
15. Krąpiec M.A., *Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1986.
16. Kuksewicz Z., *Zarys filozofii średniowiecza*, Warszawa 1979.
17. Łuszczczyńska M., *Prawo natury a prawo stanowione – dwa antagonistyczne ujęcia filozofii prawa*, „Annales UMCS sectio G (Ius)”, vol. LII/ LIII (2005 – 2006).
18. Łuszczczyńska M., *Epikėja, czyli rzecz o nadprawości w doktrynie św. Tomasza z Akwinu*, „Studia Iuridica Lublinensia” t. XV (2011).
19. Maciejewski M., *O historii koncepcji sprawiedliwości od Platona do Nozicka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” t. XXVII (2012).
20. MacIntyre A., *Krótką historia etyki*, tłum. A. Chmielewski, Warszawa 2002.
21. MacIntyre A., *Czyja sprawiedliwość? Jaka racjonalność?*, tłum. Ł. Nysler, Warszawa 2007.
22. Martyniak C., *Obiektywna podstawa prawa według św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 1949.

23. Mazurkiewicz D. J., *Lex humana w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Annales UMCS sectio G (Ius)” vol. XLVII (2000).
24. Miętek A., *Rozumność praktyczna jako podstawa prawa. John Finnis i nowa teoria prawa naturalnego*, w: *Filozofia prawa i praktyka prawnicza*, red. A. Orłowska, P. Polaczuk, L. Świto, Olsztyn 2010, s. 99-107.
25. Miętek A., *Nowa teoria prawa naturalnego. Główne problemy i konteksty*, „Dialogi polityczne” 9 (2008).
26. Piechowiak M., *Tomasza z Akwinu koncepcja prawa naturalnego. Czy Akwinata jest myślicielem liberalnym?* „Przegląd Tomistyczny” XIX (2013).
27. Piechowiak M., *Tomasza z Akwinu koncepcja godności osoby ludzkiej jako podstawa prawa. Komentarz do rozdziałów 111-113 księgi III Tomasza z Akwinu Summa contra gentiles*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 14 (2003).
28. Piechowiak M., *Klasyczna koncepcja osoby jako podstawa pojmowania praw człowieka. Wokół Tomasza z Akwinu i Immanuela Kanta propozycji ugruntowania godności człowieka*, w: *Prawo naturalne – natura prawa*, red. P. Dardziński, F. Longchamps de Brier, K. Szczucki, Warszawa 2011.
29. Pieper J., *Tomasz z Akwinu*, tłum Z. Włodkowska, Kraków 1966.
30. Pinckaers S.T., *Źródła moralności chrześcijańskiej. Jej metoda, teść, historia*, tłum. A. Kuryś, Poznań 1994.
31. Pleszka K., *Ius i lex w pro wspólnotowej wykładni prawa krajowego*, w: *Prawo – władza – społeczeństwo – polityka. Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Pałeckiego*, Toruń 2006.
32. Ramirez J. M., *Doctrina S. Thomae Aquinatis de bono communi immanenti totius universitatis creaturarum*, „Doctor Communis” 16 (1963).
33. Salij J., *Prawo naturalne i prawa stanowione w ujęciu św. Tomasza z Akwinu*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26 (2017).
34. Swieżawski S., *Owoce kontemplacji przekazywać innym*, w: *Rozmowy o filozofii*, red. A. Zieliński, M. Bagiński, J. Wojtysiak, Lublin 1996.
35. Swieżawski S., *Święty Tomasz na nowo odczytany*, Poznań 2002.
36. Sylwestrzak A., *Sprawiedliwość i prawo natury w filozofii Akwinaty*, w: *Moralność i władza jako kategorie myśli politycznej*, red. J. Justyński, A. Madeja, Warszawa 2011.
37. Tomasz z Akwinu, *De caritate*, w: Tomasz z Akwinu, *Opuscula*, red. A. Andrzejuk, M. Zembrzuski, Warszawa 2011.
38. Tomasz z Akwinu, *De veritate*, Taurini 1931.
39. Tomasz z Akwinu, *Summa filozoficzna (Contra gentiles)*, księga I-IV, Kraków 1930 – 1935.
40. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t.13, tłum. P. Bełch, Londyn 1985.
41. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t.18, tłum. W. Bednarski, Londyn 1970.
42. Velez-Saenz J., *The doctrine of common good of civil society in the works of St. Thomas Aquinas*, Notre Dame, Indiana 1951.

43. Weisheipl J.A., *Tomasz z Akwinu. Życie, myśl i dzieło*, tłum. Cz. Wesołowski, Poznań 1985.
44. Wołodkiewicz W., „*Ius et lex*” w rzymskiej tradycji prawniczej, „*Ius et Lex*” 1 (2002).
45. Wojtyła K., *Wykłady lubelskie*, Lublin 1986.
46. Wojtyła K., *Zagadnienie podmiotu moralności*, Lublin 1991.
47. Woroniecki J., *W sprawie polskiej terminologii tomistycznej*, „*Polski Przegląd Tomistyczny*” 1 (1939).
48. Zalewski B., *Pojęcie ius gentium w Summa Theologiae św. Tomasza z Akwinu*, „*Rocznik Tomistyczny*” 11 (2022).
49. Zdybel J., *A. MacIntyre – spór o pojmowanie prawa naturalnego*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio I*” XXIII (1998).
50. Ziemiński Z., „*Lex*” a „*ius*” w okresie przemian, „*Państwo i Prawo*” 6 (1991).

Ius et lex, or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law

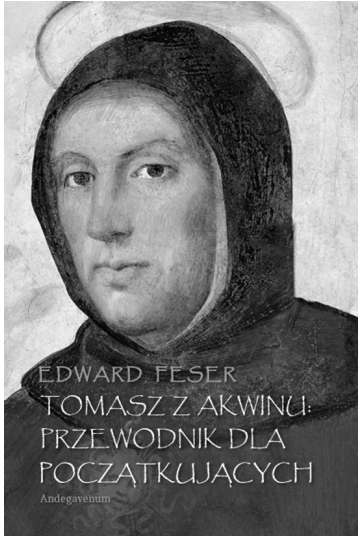
Keywords: St Thomas Aquinas, legislated law, natural law, binding force of law, common good

The purpose of this article is to analyse the legal doctrine of St Thomas Aquinas in the context of law understood as *ius* and legal standards taken as *lex*. The term *ius* indicates the subjective character of law and thus refers to norms that define the right(s) of a given subject in relation to a given thing or the right(s) of that subject to act in a certain way. Law in the *lex* sense is the text of a normative act. *Lex* verbalises a pattern of behaviour consistent with natural law. This brings us to the issue of the binding force of law.

The nominal definition of law taken as *lex* is analysed. The characteristic fea-

ture of Thomas Aquinas's legal doctrine is rationalism. Furthermore, the legal doctrine is characterised by a clearly defined objective of the common good. Law is presented in the article as a guarantor of social order. Its educational function is pointed out.

The legal doctrine of Thomas of Aquino focuses on the process of law-making and the validity of law. The aspect of the application of legal norms is of lesser importance in the context of the article's subject matter. It is inextricably linked to the problem of authority.

Edward Feser

*Tomasz z Akwinu: Przewodnik dla
początkujących*
tłum. Krzysztof Kotula

Kraków 2023

Książka stanowi popularne wśród amerykańskich studentów wprowadzenie do filozofii Akwinaty, wydane po raz pierwszy w języku polskim nakładem wydawnictwa Andegavenum (2023). Na 280 stronach książki Edward Feser (ur. 1968), bodajże najbardziej rozpoznawalny w dobie obecnej tomista w Stanach Zjednoczonych, omawia metafizykę, teodyceę, psychologię i etykę św. Tomasza, zręcznie konfrontując ją z zarzutami współczesnej filozofii.

Wydawca – Instytut Dziedzictwa Europejskiego Andegavenum – <https://andegavenum.pl/>

Nota o Autorach

Bartosz Adamski – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, uzyskując tytuł zawodowy magistra teologii na podstawie pracy pt. „*In libertatem vocati*” (Ga 5, 13). *Wolność w Chrystusie w świetle piątego rozdziału „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Galatas lectura” św. Tomasza z Akwinu.* Za pracę tę otrzymał Nagrodę im. prof. Mieczysława Gogacza (laureat X edycji). Obecnie pełni funkcję prefekta roku propedeutycznego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej.

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się filozofią bytu, antropologią filozoficzną i etyką. Jest uczniem (i następcą na Katedrze) Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca filozofii w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej oraz redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska), etyki, klasycznej teorii człowieka, filozoficznych podstaw mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu*, (Warszawa 2021).
Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz., dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Ostatnio opublikował monografię *Kim jest papież w Kościele? Szkice z teologii prymatu* (Płock 2022), a także zredagował tomy studiów *Odcienie polskiego katolicyzmu* (Płock 2022) oraz *Hermeneutyka i apologia. W kręgu myśli teologicznej ks. Henryka Seweryniaka* (Płock 2022).
Nr ORCID: 0000-0001-5337-0329

Jacek Banaś – nauczyciel, etyk; zastępca dyrektora Departamentu Kształcenia Ogólnego i Podstaw Programowych (MEiN).

Magdalena Bejm – magister filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2020 roku asystent dydaktyczny w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzi lektorat języka łacińskiego i greki starożytnej. Główne kierunki zainteresowań naukowych: mediewistyka, literatura nowołacińska XVI wieku, edytorstwo. Przygotowuje edycję cap. XXXIX-XL *Victoria Deorum, sive veri herois eductio* S.F. Klonowica wraz z komentarzem edytorskim.

Marcin M. Grabowski – absolwent filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą metafizyka tomistyczna, historia filozofii starożytnej i chemia organiczna.
Nr ORCID: 0009-0009-1072-2641

Martyna Kozakiewicz – mgr; doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na kierunku nauk teologicznych.

Dawid Lipski – dr; adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Akademii Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel dyplomowany etyki w szkole podstawowej i średniej.
Nr ORCID: 0000-0003-2136-0622

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Łowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów*, *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów*. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (Ius)”.
Nr ORCID: 0000-0002-4387-8820

Adam Machowski – ks. dr, wykładowca filozofii i etyki w Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Obronił doktorat z teologii poświęcony moralno-etycznym aspektom *De regno* Tomasza z Akwinu i doktorat z filozofii na Universidad de Navarra zatytułowany *Participatio politica en Tomás de Aquino* będący interpretacją filozofii politycznej Akwinaty zawartej w *Komentarzu do „Polityki”* i w *Sumie teologicznej*. Autor wielu artykułów odnoszących się do doktryny społecznej i politycznej Tomasza z Akwinu. Ostatnio głównym tematem badań są studia komparatystyczne nad sprawnościami moralnymi u Akwinaty i Konfucjusza – książka: *Cnoty społeczne u Konfucjusza i Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze nad sprawnościami moralnymi Wschodu i Zachodu*.
Nr ORCID: 0000-0003-0681-0728

Henryk Majkrzak SCJ – doktor habilitowany teologii dogmatycznej, doktor teologii życia wewnętrznego i doktor filozofii człowieka, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, miłośnik dzieł i nauczania św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i innych doktorów Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Sercanów w Stadnikach oraz w różnych uczelniach kościelnych Krakowa i okolic, współpracujący z wieloma czasopismami naukowymi, autor ponad 140 publikacji, w tym 18 książek. Swoją działalnością wspiera rodzinę, patriotyzm i pamięć o Żołnierzach Wyklętych, czyli Niezłomnych.

Konstanty J. Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą historia scholastycznej filozofii naturalnej i metafizyki.

Nr ORCID: 0009-0000-9575-8217

Valentine Aghoghophia Ovie – ks. mgr, związany z Zakonem św. Augustyna w prowincji nigeryjskiej (urodził się w Lagos w Nigerii). W 2012 roku uzyskał na Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Makurdi w stanie Benue licencjat z filozofii, a w 2017 roku na Uniwersytecie św. Augustyna w Jos, w stanie Plateau licencjat z teologii. Pogłębiając swoje naukowe zainteresowania studiował teologię uzyskując w 2022 roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie tytuł magistra teologii dogmatycznej. Obecnie kończy swoją rozprawę doktorską z teologii dogmatycznej. Ponadto od sześciu lat pracuje jako wikariusz w Archidiecezji Warszawskiej, zajmując się anglojęzyczną społecznością katolicką. Publikuje artykuły na tematy teologiczne związane z angelologią, kosmogonią, mariologią i epistemologią.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a szczególnie filozoficznymi podstawami koncepcji psychologicznych oraz antropologicznymi aspektami prawdy.
Nr ORCID: 0000-0001-6078-7384

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pełni funkcję z-cy dyrektora Instytutu Filozofii oraz z-cy przewodniczącego Rady Dyscypliny Filozofia. Jest ponadto z-cą redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego i członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe M. Płotki skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książek: *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności*, (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: 0000-0002-6993-2178

Dominika Rejewska – studentka filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę dyplomową poświęca zagadnieniom ontologii dzieła sztuki u Hansa-Georga Gadamera.

Jan Siwierski – studiuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym. Do jego zainteresowań należą metafizyka, logika i filozofia nauki.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował: fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej

dotyczącej świata. Jego teorię poznania określa się mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie – aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Bartłomiej Uzar – student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką i logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: 0000-0002-2240-1310

Katarzyna Werkowicz – mgr fizjoterapii i filozofii. Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W jej dorobku, znajdują się prace naukowe z obszaru medycyny i filozofii. Analizowała takie problemy jak: wstyd w relacji lekarz – pacjent oraz antropologia zawarta w polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej.

Bartosz Zalewski – dr, adiunkt adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracę doktorską pt. „*Humanitas*” w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego obronił z wyróżnieniem 2020 roku. Jest członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Jego zainteresowania naukowe dotyczą wpływu chrześcijaństwa na prawo rzymskie w okresie późnoantycznym, rzymskiego prawa karnego i jego

repcji w Europie średniowiecznej oraz wczesnonowoczesnej, myśli polityczno-prawnej św. Tomasza z Akwinu.

Nr ORCID: 0000-0001-7508-354X

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możnościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możnościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: *Tomasz z Akwinu, Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza*, (Warszawa 2021) oraz *Tomasz z Akwinu, Kwestia o substancjach duchowych*, (Warszawa 2023).

Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X